

Аннотация

Исследуются в сопоставительном аспекте словообразовательные гнезда с вершинным словом “море” в русском, украинском и словацком языках, определяются структурно-семантические особенности словообразовательных парадигм и глубина словообразовательных цепочек, отмечаются отличия в способах образования соотносительных дериватов.

Ключевые слова: словообразовательное гнездо, словообразовательная парадигма, словообразовательная цепочка, деривация, сравнительный анализ.

Summary

Study in the comparative aspect of word family with the top with the word “sea” in Ukrainian, Russian and Slovak languages are determined by the structural and semantic features of word-building paradigms and depth of word-chains are marked differences in the way of education correlative derivatives.

Keywords: derivational nest derivational paradigm, derivational chain derivation, a comparative analysis.

УДК 811.112.2'07

Школярєнко В.І.,
доктор філологічних наук,
Сумський державний педагогічний університет

ЕТИКЕТНІ ФОРМУЛИ, ВИРАЖЕНІ ІДІОМАМИ РАНЬООНОВОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Постановка проблеми. Однією з найпомітніших ознак сучасної проблемної ситуації в лінгвістиці можна вважати бурхливий розвиток лінгвокультурологічних досліджень. У межах останніх органічно поєднується вивчення власне мовних процесів і різноманітних духовних, психологічних, соціальних та інших виявів людини, яка постійно живе в мові. Разом з тим ще повною мірою залишаються не окресленими розділи діахронічного напрямку досліджень етикетних особливостей спілкування, виражених у фразеологізмах німецької мови. Зокрема, аспекти, пов'язані з вивченням фразеологічного складу раньооноверхньонімецького (рнвн.) періоду, є одними з найменш вивчених. До цього часу не вирішені проблеми етикетної організації мовного матеріалу як мовленнєвого жанру в процесі історичного розвитку, оскільки категорії, опрацьовані з урахуванням сосюрівської дихотомії мова і мовлення, є недостатніми для опису модусу зовсім іншої природи, яким є комунікація.

Аналіз актуальних досліджень. У сучасному українському мовознавстві проблема мовленнєвих жанрів (далі МЖ) залишається, фактично, не опрацьованою. Окремі зауваження і спостереження, висловлені у працях, присвячених дотичним проблемам, цілісного уявлення про категорію мовленнєвого жанру не дають. Разом з тим у низці мовознавчих традицій, зокрема, російській і польській, дослідження МЖ визнаються одними з найактуальніших у сучасній антропо- і комунікативно (прагматично) зорієнтованій лінгвістиці. Зокрема, підкреслюючи значну роль МЖ у людському спілкуванні, А. Вежбіцка зазначала:

“суспільне життя можна уявити як величезну сітку актів мови. Сама історія, як видається, ґрунтується на мовленнєвих актах (погрозах, засудженнях, пропозиціях, вимогах, переговорах, умовах тощо). Але й приватне людське життя складається значною мірою з мовленнєвих актів. З ранку до вечора запитуємо, відповідаємо, сперечаємося, аргументуємо, обіцяємо, хвалимося, сваримо, скаржимося, відмовляємося, когось хвалимо, дякуємо, звіряємося, докоряємо, робимо зауваження тощо. Одночасно, з ранку до вечора намагаємося зінтерпретувати те, що нам кажуть інші, тобто зрозуміти, яких мовленнєвих актів уживають. Власне кожен раз, коли хтось починає говорити у нашій присутності, намагаємося класифікувати сказане як той або інший тип мовленнєвого акту” [5, 3; 6].

Засновником сучасної теорії МЖ як загальносеміотичного і загальнофілологічного явища був М.М. Бахтін, який ще в праці 50-х років “Проблема мовленнєвих жанрів” визначив останні як “відносно стійкі тематичні, композиційні й стилістичні типи висловлювань” [1, 255]. На його думку “мовленнєві жанри організують наше мовлення практично таким чином, як її організують граматичні форми (синтаксичні). Ми навчаємося відливати наше мовлення у жанрові форми, і, чуючи чуже мовлення, ми уже з перших слів угадуємо його жанр, передбачаємо певний об'єм (тобто приблизну довжину мовленнєвого цілого), певну композиційну побудову, передбачаємо кінець, тобто з самого початку ми маємо відчуття мовленнєвого цілого” [1, 271]. Мовленнєві жанри виформовуються історично у процесі комунікативної діяльності людей, використовуються ними як готові творення: “якби мовленнєвих жанрів не існувало і ми не володіли ними, якби нам доводилося їх створювати вперше у процесі мовлення, вільно і вперше будувати кожне висловлювання, мовленнєве спілкування було б практично неможливим” [1, 272]. За підрахунками Т.В. Шмельової М.М. Бахтін у своїх працях називає біля 30 МЖ, зокрема, таких як бесіда (салонна, застільна, інтимно-дружня, інтимно-сімейна), лайка, побутове оповідання, військова команда, заперечення, висловлення захоплення, схвалення, ділові документи, щоденник, відповідь, лист, прислів'я, побажання, привітання, осуд, похвала, поздоровлення, наказ, протокол, прощання, публіцистичний виступ, промова, роман, згода, співчуття, жарт, науковий трактат, інтимні жарти, питання [4, 64]. Уже цей перелік дозволяє говорити про відсутність несуперечливих критеріїв виділення МЖ, оскільки у ньому як однорядкові наводяться, наприклад, прощання, заперечення, схвалення, відповідь тощо, які можуть бути складовими такої комплексної МЖ, якою є бесіда, а також, скажімо, протокол і згода тощо. Сам М.М. Бахтін зазначав, що номенклатури усних мовленнєвих жанрів поки що не існує, і навіть до цього часу не зрозумілий принцип такої номенклатури.

Уже з праць М.М. Бахтіна стає зрозумілим, що мовленнєвий жанр – це складна єдність змісту, стилю і композиції, а також низки позамовних чинників (перш за все соціальних). Сам процес спілкування деякими авторами витлумачується як послідовний перехід від одного МЖ до іншого. Так, Т. Баллмере і В. Бренненштуль вважають, що взаємодія у межах МЖ відбувається за схемою

“породження–наростання до найвищого рівня–спад до завершення МЖ перемогою, поразкою, співробітництвом або початком іншого МЖ” (цит. за [3, 114]). У комунікативній перспективі МЖ постають як закріплені у суспільному обігу схеми мовленнєвих дій, прийняті в певних ситуаціях і призначені для передачі певного змісту типові способи побудови мовлення, моделі міжособистісного спілкування, важливою складовою яких виступає інтенціональність.

Специфікою мови кожної культурної спільноти визначається система етикетних форм спілкування тощо. Мовленнєвий етикет – система стандартних, стереотипних словесних формул, уживаних у ситуаціях, що повторюються повсякденно: вітання, прощання, вибачення, запрошення, побажання тощо. Ці формули у процесі мовлення не створюються, а відтворюються у типових комунікативних ситуаціях, що полегшує спілкування. Попри шаблонність етикетних фраз і почасти ритуальний характер їх уживання, мовленнєвий етикет має важливе значення для життєдіяльності суспільства й функціонування мови. Саме в ньому найпомітніше виявляється стан мовної культури, духовні вартості, етичні орієнтації суспільства, характер взаємин між людьми. Це та сфера мови й культури, до якої мають причетність усі члени суспільства, на яких соціальних щаблях вони б не перебували. Етикет спілкування – явище загальнолюдське. Водночас йому притаманні етнічні особливості, національна своєрідність. Це спричинено, з одного боку, специфікою природно-кліматичних умов, способами господарювання, контактами з іншими народами, впливом релігії, рівнем культурно-цивілізаційного розвитку тощо, а з іншого, – вдачею, темпераментом, ментальністю, національним характером народу [2, 261].

Мета статті – визначення впливу особливостей етикетного спілкування рвнв. періоду на становлення фразеологічного складу німецької мови.

Для офіційних документів рвнв. періоду характерними є традиційність і стандартизованість викладу, це виявляється у структурі й широкому використанні готових словесних формул. У неофіційних нерідко зустрічаються відступи від традиційного оформлення. Офіційним документам властива певна мовна організація. Варто підкреслити, що в досліджуваний період не розрізнялися офіційний діловий лист і документ. Необхідність розгляду в одному дослідженні хронік і документів викликана тим, що вони створювалися тим самим персоналом канцелярій. Отже, можна припустити, що корпус фразеологічних одиниць (ФО) буде здебільшого однаковим для обох типів текстів.

На лексичному рівні, крім загальноновживаних і нейтральних слів, можна виділити слова, що вживаються здебільшого в документах. Переважає лексика, пов'язана з адміністративною діяльністю: *recht, urkunde, brief, ingesigel, rat*; а також із соціальним і професійним статусом: *hab und gut, ligendes und farendes gut, ratmann, achtmann, notar, fürsprecher*. З офіційними діями пов'язані такі дієслова: *richten, urteilen, verkoufen, beschirmen, erben*. Характерне вживання певних абстрактних іменників *freiheit, bruderschaft, veintschaft, kuntschaft, treweherzigkeit, gutwilligkeit*,

зокрема, що відображають адміністративну і юридичну діяльність, офіційні відносини: *vorderunge, bewysung, zueiung, strift, bekentnisse, freihung, bundnisse*.

Аналіз ділових документів, у якому ми враховували і результати досліджень німецьких лінгвістів, дозволив виявити також специфіку побудови текстів цього жанру. Зі структурою тісно пов'язане використання у них установленого набору канцелярських і етикетних формул.

Наведемо кілька прикладів. До канцелярських формул належать: *nach laut und sag des briefes, mit wolbedachtem mute und wissen, alle stücke, punkt und articel des briefes, an diseme open briefe bekennen allen den dy on sen oder hören lesen*. Етикетними є формули звертання, титуляції, вітання, прощання.

Структуру ділових текстів можна розглядати як запропонований церемоніал, дотримання якого є суворо обов'язковим для всіх учасників комунікації. Композиційні особливості ділового документа складаються вже у XIII столітті і включають: початковий протокол, основний текст, кінцевий протокол. Отже, діловий текст має чітко виражену рамкову конструкцію. Початковий і кінцевий протоколи визначають один одного, їхній зміст (єдиний для усіх видів ділових текстів) і включають певний набір формул, використання яких сприяє однозначному розумінню тексту.

До обов'язкових формул протокольної частини відноситься формула “проголошення хвали Богові”, оскільки всякі соціальні відносини, у тому числі й ділові, вписувалися в зазначений період у контекст християнської моралі. Ця формула має кілька варіантів. Наприклад: *in domine namen, in gotes namen*.

Не менш важливу роль відіграє формула “титуляція”. Обидва учасники комунікації (і адресат, і адресант) згадуються в початковому протоколі. Під час титуляції адресата й адресанта суворо дотримується соціальне положення партнерів. Характерною рисою формули є:

– вибір множини для особи більш високого соціального становища і однини – для більш низького. Наприклад: “**Wir** Karl von gots gnaden Romischer kung zu allen zeiten merer des Reichs und kung zu Beheym. **Ich** der vorgeante Ulrich mit guten willen, henden und gunsten hant getan alles daz da vorpeshriben stât” [10, 157];

– тематичний ряд прикметників, що входять до складу формули, і їхня граматична форма. При титуляції осіб вищого соціального стану використовується найвищий ступінь прикметників. Наприклад: “**Gnedigster herr**, als wir verschieener zeit ûf euer königlicher Maiestet begeren” [9, 87].

Можна відзначити також кількісні показники під час використання прикметників як вказівку на значущість особи. Чим значнішою вона була, тим більше вживалося прикметників (до чотирьох). Так, звертання до кайзера містило найбільшу кількість позначень. Наприклад: “**Dem aller durchlechtigsten grosmechtigsten hochbornen fürsten und herren Herrn Friderichen von gotes genaden romischen keyser zcu allen zzeiten merer des reichs zcu ungerm konig Herczog zcu Osterreich zcu Steyer Krayn zu Kernten Wwnd graff zcu ThiroIn Dalmacien Croacien unsern gnedigsten Herren**” [9, 102]. У звертанні до короля міста Бемен відсутні такі слова: *aller, großmechtigst*. “**Dem durchlechtigsten hochbornen**

fürsten und herrn Herrn Jörgen von gottes gnaden konig czu pehem Herczog un merhern **seynem genedigsten herren**". Число визначень скорочується під час титуляції осіб нижчого рангу. Так, для представників міської влади існувало таке звертання: "**Dem fursichtigen hochweysen hern radt**".

При титуляції використовуються прикметники тільки з позитивною семантикою. Семантичною домінантою є уявлення про шляхетне походження обох учасників комунікації. Характерне вживання прикметників із компонентами *hoch* і *wol*: *hochgeborn, hochwirdig, wolgeborn*.

Звертання до особи рівного або більш високого соціального стану містить у собі сему "побажання", представлену парними словосполученнями *gnad und frid, fruntschaft und liebe, lieb und gut*. Наприклад: "**Dem achtbarn herrn Magistro zu Zwickau seinem gonstigen lieben herrn vnd foddern gnad und frid von gott <...>**" [11, 130].

Сема "побажання" була невід'ємним компонентом семантичної структури ранньонововерхньонімецьких етикетних формул. У початковому протоколі обов'язковою є формула "вітання", яка виконує також функцію формули "надання послуг", наприклад: "*unsere gehorsame dienst in unterthenigkeit zuuor*".

Формульність поширюється на ділові тексти будь-якого типу незалежно від змісту основної частини. Наприклад:

1. "**In gots namen, amen. Wir <...> verjehent an diesem gegenwertigen briefe, daz wir gemeinlich und einmuteklich überein sint komen und ûfgesetzt hant eine gemeine gerichte, got zu eren und der stette zu nutze und zu fromen und och glich zu richtende dem armen also dem rîchen in alle wîse also hienach geschriben stat und ist dis daz gerichte <...>**" [15, 336] (зобов'язання перед міською радою);

2. "**In gotis namen amen. Wenn alle ordenunge, dy tzu getzîten begriffen werden, von krancheit naturlichir gebrechin vorruchet unde vorgeßin werdin, da von ist not das man sundirliche bestetegunge, dy an godes dinst geleit unde gegeben werdin, mit gutir kuntschaft unde mit beschreibener bewysunge bestetige unde beveste**" [14, 342] (приватний лист).

Обидва документи містять формули: хвала Богам, оголошення теми листа, а також парні формули.

Формули в різних типах текстів (купчі, дарчі, законодавчі акти) розрізняються тільки лексичним наповненням. Існування кількох територіальних варіантів літературної мови, їхній взаємовплив знайшли своє відображення в різних регіональних варіантах формули "оголошення теми ділового листа": "*tun kunt*" зустрічається переважно у верхньонімецьких текстах, "*kunden*" – алеманських, "*bekennen*" – у нижньонімецьких. Наприклад: "**Kunt sei allen den, die diesen brief ansehent oder hörent lesen, das <...>**" [15, 90]; "**Wir grave Hermann von Hornberg tun kunt allen den, <...>**" [7, 150]; "**Wir Johannes pabst <...> bekennen, daz wir <...>**" [14, 283]; "**Wy Gherd van Goddes gnaden herthoge to Sleswik <...> don wytlîk allen de yenne, <...>**" [14, 302].

Спостерігається також і комбінування лексем, найчастіше – із сполученням “*tun kunt*”: *tun kunt und verjehen, bekennen und tun kunt, tun kunt und ze wissen*. Такі комбінації зустрічаються у всіх регіональних варіантах.

Формульність ділових текстів відбивають парні словосполучення, здебільшого тавтологічні, вживанню яких надавалося особливого значення. Їхня функція полягала в посиленні окремих положень документа. Так, наприклад, у розпорядженні використовувалося висловлювання *nach laut und sag des briefes*.

У діловому писемному мовленні виявлено парні словосполучення, утворені різними частинами мови: іменниками – *hab und gut*, прикметниками – *götllich und redlich*, прислівниками – *recht und redelich*, дієсловами – *behüten und bewaren*, прийменниками – *umb und umb*.

Виділяються дві групи парних формул: загальні для всіх типів текстів (наприклад, *lesen und hören lesen*) або властиві тільки одному жанру (наприклад, *vorkouffen und vorkopen*, що зустрічається тільки в документах купівлі-продажу).

Перейдемо до розгляду останньої частини ділового документа. У кінцевому протоколі вживається формула “побажання здоров'я”, що оформляється звичайно у вигляді речення: “*Gott spar euch gesund*” [11, 132] або в розширеному варіанті: “*Gott spar euch (und sie alle zu gemeinen nutz und vielen leuten zu gut lange zeit) gesund*” [15, 34].

Ця формула використовувалася тільки в документах, адресованих особам рівного або високого соціального стану.

Значна роль приділялася словесній формулі “скріплення печаткою”, наявність якої у кінцевому протоколі додавала вагомості усьому документові. Наприклад:

– “*Und des to orkunde geve we vorgeanten greve Albrecht van Regenstein, <...> segeit mit usen ingesegeln*” [14, 37];

– “*des zcu orkunde haben wir dissen brieff vorsigilt mit unserme ingesigel*” [14, 39];

– “*des to orkunde geve wi yn dussen bref vorsegelt mit des hoverichtes ingesigel anno domini <...>*” [8, 225].

Не менш важливу роль відігравала формула “датування”. Під час вказівки дати нерідко використовувалося ім'я святого, у день якого складався документ. Наприклад:

– “*Dirre brief ist gegeben zcu Lipzcik nach Cristi geburten. Drizcen hundert Jar. in dem zcwei und funfzigsten iare, an Sunabende vor Walpurgis*” [11, 73];

– “*In vnnsrer Stadt Wirtzburg Am samstag nach Sant pauk tag bekerung Anno*” [11, 39].

Указувався також день тижня: “*Datum Leipczeig in EffG Stadt mitwoch der pffyngesten 1540 <...>*” [11, 40].

Якщо документ складався від імені кайзера або короля, то переписувачі згадували в ньому рік правління: “*Geben zu Pise des Nunden dages in dem Meye Im Hundert Jare unsir Rîche und des keisertums in dem Ersten Jare*” [10, 156].

Нижче в таблиці представлено формули, закріплені за певними частинами ділового тексту.

Таблиця 1

Етикетні формули рвнв. періоду

Структура ділових текстів	Канцелярські й етикетні формули	Приклади	Примітка
Початковий протокол	Проголошення хвали Богів Титуляція адресанта Титуляція адресата Вітання	<i>gnad und frid von got wir (ich) (von gots gnaden) dem (an den) erbarm (wirdien, freuntlichen, lieben, gnedigen) herren (fürsten, freund) unsern (freuntlichen, willigen) gruß (dienst) zuvor</i>	Під час титуляції суворо дотримується соціальний стан адресанта й адресата. Звертання <i>freund</i> нерідко використовується в офіційних документах З XIV ст. ця формула виконує також функцію формули “надання послуг”
Текст	Оголошення теми листа Розпорядження	<i>tun kunt (bekennen, verjehen, tun kunt und zu wissen), allen den die diesen brief lesen oder hören in kraft des briefes geben nach laut und sag des briefes</i>	Спостерігається наявність регіональних варіантів
Кінцевий протокол	Проголошення хвали Богів Словесна формула “скріплення печаткою” Датування	<i>gott sei mit dir gott spar euch gesund des zu urkund und merer sicherheit haben wir diesen brief versiegelt diser brief ist gegeben</i>	Ця формула виконує також функцію формули “побажання здоров'я”

Аналіз формули може бути прикладом сплаву лінгвальних і екстралінгвальних чинників у визначенні продуктивності тих чи інших явищ. З одного боку, формула виступає як дзеркало релігійних і соціальних відносин, з іншого боку, у формулі закріплюється найбільш стійка лексика й граматичні структури.

Подальший розвиток формул у ділових текстах відбувається шляхом спрощення. Вони стають коротшими, що узгоджується із законом мовної економії. Зміни формульного складу документів обумовлені й екстралінгвальними чинниками, це – трансформація суспільства, стирання меж між соціальними прошарками, залучення до ділової комунікації жінок.

Розглянемо особливості мовної організації хронік. Їхніми першими укладачами були ченці. У монастирях створювалися світові хроніки, змістом яких було створення світу, життя перших людей, святих. З ростом міст збільшується кількість міських хронік. Ось що пише з цього приводу хроніст Якоб Твінгер: “*Ouch hant die menschen me lustes zu lesende von nuwen dingen denne von alten, und ist*

doch von den strîten, raysen und anderen nenhaftigen dingen die bî nuwen zîten sint geschehen aller minnest geschriben” [8, 230]. Ці нові типи текстів виражають інтереси різних суспільних груп. Так, у міських хроніках описувалося не тільки становлення й розвиток міста, вони служили насамперед декларацією політики міської ради. Треба зазначити, що зменшення інтересу до універсальних хронік аж ніяк не означало відсутності глобального підходу до історії у міських хроніках. Історія одного міста найчастіше розглядалася в контексті всесвітньої історії, звичайно, християнської [9]. Й. Шмідт називає хроніки дзеркалом бюргерської самосвідомості. У них, на його думку, відбивається благоговійне ставлення бюргерів до міста, підкріплене правовою основою. Право гарантувало, наприклад, волю й безпеку торгівлі в місті. Тому злочинство на вулицях міста сприймалося жителями “*wider got, ere und recht*”.

Крім міських, у великій кількості створювалися хроніки окремих знатних родів і сімейств. І ці пам'ятки варто розглядати в релігійному дискурсі: їхні автори проводять паралелі між життям знатних представників міста й життям святих.

Залежно від форми викладу розрізняються прозаїчні й римовані хроніки. Можна виявити певні особливості структури текстів цього жанру. Так, наприклад, кожна прозаїчна хроніка починалася зі вступу, у якому автор коротко викладав основні описувані події. Текст зазвичай складався з кількох частин, кількість яких могла доходити до п'яти/шести. Розподіл на частини здійснювався або хронологічно, або залежно від ступеня важливості описуваних подій.

У прозаїчних хроніках часто є звертання до Бога: *gott von himmel geb im den ewigen lon und behüet in vor übel; gott von himmel erbarm dich um sie; gott von himmel sei gedankt*. У багатьох текстах кожна частина починалася зі слів *in Gotes namen Amen*. Наприклад, перша частина швабської хроніки Томаса Ліпера: “**In Gottes namen Amen. In diser Cronik würdet durch verdrießlich vermeiden geschriff zu lesen und lieplich die kürze zu hören begriffen gar vil mengerley schöner alter Geschichten**” [12, 3]. Автори волали до Бога, описуючи важливі для міста або країни події, а також у тому випадку, якщо мова йшла про убивство жінок і дітей. Закликаючи Бога в суворі свідки описуваних подій, хроністи прагнули дати їм оцінку з погляду відповідної для того часу моралі.

Структура римованих хронік була також чітко організованою. Вони починалися й закінчувалися зі звертання до Бога. Наприклад, “*Reimchronik über die Unruhen in der stat Coellen (1481–1482)*” починається із фрази: “**Got der uns all hait geschaffen, geistlichen leien und pfaiffen, und all wat im himmei und auf erden ist**; і закінчується: **gott behuet uns vur allem quaden ungemacht schweir**” [9]. Отже, можна зробити висновок, що початкові й кінцеві в текстах ділової прози надавалося велике значення.

У хроніках нерідко викладалися події, очевидцем яких автор не був. Щоб підкреслити відсторонення від описуваного й водночас додати йому вірогідності, переписувачі використовували висловлювання типу: *es ist zu wissen; und sol man wissen; doch sol man wissen*.

Манера викладу подій була неквапливою. Це досягалося вживанням особливих синтаксичних прийомів: відсутністю складних синтаксичних побудов,

анафоричного принципу сурядного зв'язку. Речення починалися зі слів *item, also, nun, und*, уживання яких надавало текстам оповідального характеру. Наприклад: “*item darnach als man zalt 1415 jar da kam ich von Ulm wider gen Memingen, nun was ain berg nahent dabey hieß Rechberg*” [12, 38]. Нерідко хроніки розпочиналися як казки: “*es war in dem Jar nach der geburt Cristi unsers herren hundert und in dem vierten iar ain kaiser zu Rom des nam was Kurio*”. Хроністи прагнули у такий спосіб зробити свої твори більше пристосованими за формою для простого народу, наближаючи їх до творів усного жанру.

У хроніках нерідко можна побачити прислів'я, вислови з Біблії, що, безумовно, пожвавлювали їхню мову: “*Du sist in eym andern ein spliter ader in dir den hausbalken nit sist; daz wasser zu wine wandeln; schad gen schad, brand gen brand, tod gen tod; Nach frid kumbt gern leid; Was seltsam ist, das lieb*”. Наприклад: “*<...> du hast mir mein pruder töt, du must auch sterben, ich will aber mein henti nit waschen in dein plut, ich will dich dem richter geben, der soll mit dir tun, als mit einem morder*” [8, 134].

У текстах хронік спостерігається різноманіття ФО. Це – дієслівно-іменні словосполучення: *nachteil bringen, (den) frid brechen, etw. zu urkund geben, in bevelch haben*; парні формули: *husen und hegen, hilf und beistand, zwischen kugel und ziel*; ідіоми: *nach augen kaufen und verkaufen, jmds. herz ist gegen jmdn. entzündet, kain faden noch federn unter seinen kopf haben*.

Варто вказати на стильову розмаїтість одиниць. Зустрічаються такі прошарки ФО: книжно-піднесений (*gott von himmel, o herr lebendiger gott, unser frowen tag der junger, unser frowen tag der eeren*); нейтральний (*um hilf und beistand bitten, die flucht geben, spend geben, willen machen*); знижений (*ain dreck gewinnen, olde hüt, dy fraydigen hansen, du, Schalk*). Можна стверджувати, що хронікам також властива певна формульність тексту, що виявляється у структурі й у доборі мовних засобів.

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Отже, природа хронік і документів така, що не дозволяє поширити на мовні одиниці, що виникають у них, постулат про те, що всяке стійке висловлювання споконвічно було вільним. Цим культурним сферам властива формульність, вона – закон їхнього існування. У результаті дії цього закону виникає ланцюжок: словесна формула – формула поведінки. Проведене дослідження відкриває нові перспективи вивчення ФО як у синхронії на більш ранніх етапах, так і в діяхронії німецької мови.

Література

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М., 1886.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
3. Дементьев В. В. Изучение речевых жанров : обзор работ в современной русистике / В. В. Дементьев // Вопросы языкознания. – 1997. – № 1.
4. Шмелёва Т. В. Речевой жанр : опыт общепилологического осмысления / Т. В. Шмелёва // Collegium. – 1995. – № 1–2.
5. Wierzbicka A. Genry mowy / A. Wierzbicka // Tekst i zdanie : Zbiór studiów. – Wrocław, 1983.
6. Wierzbicka A. English Speech Act Verbs / A. Wierzbicka. – Australia : AP, 1987.

7. Burger H. Phraseologie : eine Einführung am Beispiel des Deutschen / Harald Burger. – Berlin : Erich Schmidt, 1998. – S. 224.
8. Chroniken der deutschen Städte / [hrsg. von K. Koppmann, T. J. Lacomblet]. – Leipzig : S. Hirzel Verlag, 1862–1910. – Bd. 1–20, 22, 23, 26–28, 30.
9. Closener F. Fritsche Closener's Chronik / Friedrich Closener // Die Chroniken der oberrheinischen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert. – Leipzig : S. Hirzel Verlag, 1870. – Bd. 1. – S. 3–151.
10. Fritz Th. Bemerkungen zu der Urkundensprache in der Kanzlei Kaiser Karls IV / Th. Fritz // Philologus. – Berlin, 1979. – Bd. 123. – № 1. – S. 154–163.
11. Kettmann G. Die kursächsische Kanzleisprache zwischen 1486 und 1546 : studien zum Aufbau und zur Entwicklung / G. Kettmann. – Berlin : Akademie Verlag, 1967. – 189 s.
12. Lirer Th. Schwäbische Chronik / Th. Lirer. – Leipzig : Edition Leipzig, 2006. – 136 s.
13. Urkundenbuch der Stadt Halle, ihrer Stifter und Klöster : [4 vde] / [bearb. von Arthur Bierbach]. – Magdeburg : Selbstverlag der historischen Kommission, 1954–1957. – 1403 s.
14. Urkundenbuch der Stadt Leipzig / [hrsg. von Karl Friedrich von Posern-Klett]. – Leipzig : Giesecke & Devrient, 1868–1879. – Bd. 3. – 422 s.
15. Urkundenbuch der Reichsstadt Windsheim von 741–1400 / [bearb. von Werner Schultheiss]. – Würzburg : Gesellschaft der fränkischen Geschichte, 1963. – Bd. 4. – 463 s.

Анотація

У статті відзначається особлива роль етикетних формул у процесі формування фразеологічного складу німецької мови протягом XIV–XVII століть; визначаються універсальні чинники, загальні для становлення фразеологізмів цього історичного етапу розвитку німецької мови, і специфічні, які залежать від рис німецької мови й особливих умов її існування.

Ключові слова: чинник, етикетна формула, фразеологічна одиниця, ранньонововірхньонімецький період.

Аннотация

В статье отмечается особая роль этикетных формул в процессе формирования фразеологического состава немецкого языка в XIV–XVII веках; определяются универсальные факторы, общие для становления фразеологизмов этого исторического этапа развития немецкого языка, и специфические, зависящие от черт немецкого языка и особенных условий его исторического существования.

Ключевые слова: фактор, этикетная формула, фразеологическая единица, ранненововірхненемецкий период.

Summary

The article is closely connected with the definition of peculiarities of moral, social-historical and spiritual-cultural experience of the speakers of Early High German language as one of the most important extralingual fragment of reality. The usage of this approach can give a complete picture of national-cultural peculiarities of phraseological system of German of XIV–XVII centuries. National-cultural factors relevant for formation of phraseological world representation of Old High German period have been determined.

Keywords: factor, symbol, phraseological unit, Early High German language.